

Serafi de Centelles, comte d'Oliva, i la cultura valenciana del Renaixement

Óscar Perea Rodríguez
University of California, Riverside

A pesar que pugua semblar una mica pueril, crec que he de començar aquest treball amb una asseveració rotunda: el *Cancionero general* no es va editar a València per casualitat. Les edicions de 1511 i 1514 no van ser solament el resultat del moltes vegades problemàtic pelegrinatge vital dels erudits literaris de l'època que, com Hernando del Castillo, anaven per ací i per allà fins a trobar acomodament, mecenatge i patrocini en la taula senyorial d'algun gran noble que apadrinava un projecte, l'edició de materials lírics que, si és difícil en aquests temps actuals, imagine's el lector com devia ser fa cinc-cents anys. Encara que l'existència de tals vaivens és molt probable, si en el cas de Castillo van aconseguir cristal·litzar a València de forma reeixida, no ho van fer per haver tingut molta sort, sinó que en aquell territori es donaven les circumstàncies precises perquè l'afició lírica de l'erudit castellà aconseguira un lloc d'honor tant en l'aspecte crematístic com en el prestigi cultural.

En una altra ocasió m'he referit a la figura de Joan Lluís Vives, en tant que és el més alt cim de les lletres valencianes del Renaixement i com la vertadera pedra de toc de la importància cultural del regne de València en la cultura hispànica (Perea Rodríguez 2008, 245). Faríem malament a pensar en Vives, *viventem perpetuo* segons la coneguda lloança de Decio (Rico, 182), com una figura de sorgiment aleatori. Es tracta, en efecte, de tot el contrari, ja que suposa la culminació de tot un procés cultural que enfonsa les seues arrels en l'època d'Alfons el Magnànim. Com és ben conegut, el primogènit del primer Trastàmara aragonés va ser el prototip de príncep lletrat del Renaixement, l'exquisit gust literari del qual va propiciar la que sens dubte va ser una de les corts literàries més destacades de l'Edat Mitjana, instal·lada a Nàpols. Molts anys més tard, el cronista Lucio Marineo Sículo encara recordava l'elegància del paradís que, per a tot literat, havia significat la cort d'Alfons el Magnànim:

Reconociendo muchas vezes dentro de mí mesmo las virtudes y gracias excelentes d'este Rey tan noble, vengo señaladamente a maravillarme de una que tan rara es en los príncipes de nuestro tiempo: y es qu'este Rey tan señalado, siendo ya hombre de cincuenta años y assaz fatigado de cuydados y negocios, no se olvidó de trabajar en saber las letras latinas. Antes, con verdadero amor y desseo de saberlas, començó a estudiar muy de propósito, començando desde los primeros principios de la Gramática, assí como los niños comiençan, y como si ningún cuydado de otra cosa toviera. Los maestros que para ello tuvo fueron Laurencio Valla y Antonio de Palermo, personas tales que en breve tiempo fue mucho lo que aprovechó. De allí nació que este noble Rey honró maravillosamente, ayudó y favoreció los poetas todos y hombres de letras que, en sus tiempos, por toda Italia y Sicilia se hallavan, porque era cosa maravillosa lo que con ellos se alegrava y cuánto passatiempo tenía en conversarlos. Vino en esto que, quando ya començó a gustar de verdad el fruto de las letras, fue maravillosa la librería que ayuntó, assí para sí mesmo como para todos los suyos, buscando de todas partes quantos libros preciosos se podían aver y comprándolos por qualquier precio que por ellos pidiessen. Y los que no podía aver por precio, avíalos prestados de qualesquier librerías que estuviessen, públicas o particulares, y mandávalos trasladar. Trabajó entre otras cosas que muchos libros griegos fuessen reconocidos y trasladados en latín por varones

señalados, y en aquella facultad bien doctos. Fue tanto el favor que en esto dio y las mercedes que a los sabios hizo que, sin duda, las letras latinas tornaron a resucitar y ser estimadas, que ya del todo yvan perdidas, muertas y quasi sin esperança de tornar al mundo, de tal manera que con este tan señalado príncipe no sólo florecieron los buenos capitanes y los que en armas querían señalarse, mas también los hombres doctos y que de buenas letras se preciaron, los poetas y oradores, y todos, en fin, con la grandeza d'este príncipe fueron despertados (Marineo Sículo 2004, 87).

Així, al mateix temps que flüien els intercanvis comercials, en la metròpoli valenciana s'estava abonant "un mejor campo de cultivo que en Castilla para que prendiera y germinara la simiente del movimiento humanístico" (Gil Fernández, 16-17). Per aquesta raó, ja en el segle XV el viatger Von Poplan havia dit de la urbs del Túria "és molt millor i està més suptuàriament que qualsevol altra ciutat del rei d'Aragó" (Sanchís Guarner, 140); pocs anys més tard, un altre pelegrí estranger, Claude de Bronseval, es va desfer igualment en elogis davant la ciutat localitzada "in loco plano voluptatis regione fertillissima, calidissima, ad median leucam maris australis [...] Intra vero merces quamplurimas per vicos et plateas. Populosa supramodum est urbs" (59). I Marineo Sículo, en la seua *De rebus Hispaniae* de 1535, insistia a descriure València com "qui tum praeterea splendore nobilis, mercatorum commerciis diues, mechanicis officiis adornata [...] Hispaniae meliores, liberalibus disciplinis exulta, praeclaris hominum ingeniis illustris, campis et hortis amoena" (12v).

A manera de suma de tots aquests elogis, el genealogista madrileny Gonçalo Fernández de Oviedo, en el seu breu preàmbul a la semblança biogràfica de Roderic Corella, comte de Cocentaina, proporciona el més clar testimoni atge del fulgor i l'admiració amb què veien València els seus contemporanis:

Yo tengo entendido para mí que es la çibdad de Valençia del Çid una de las muy acompañadas de noble vezindad que ay en nuestra España, de señores e cavalleros de título bien eredados, e de ricos çibdadanos, e de todas las maneras de ofiçiales artesanos que una insigne e muy bien ordenada república son nesçesarios; e aun para poder proveer a otras çibdades. E demás de ser la çibdad rica en sí por el tracto de la mar e de la tierra, es la gente del mundo más bien ataviada, e los ombres prinçipales e cavalleros biven e se tractan en sus casa e fuera dellas con tan ordinario exerçiçio de nobleza, que es otra segunda corte ver aquella república (Fernández de Oviedo I: 355).

Així, compartisc plenament l'afirmació de Pérez Bosch que "pocas ciudades europeas alcanzaron la prosperidad económica, social y cultural que conoció Valencia, sobre todo a partir de la segunda mitad del siglo XV" (Pérez Bosch, 17). Per aquests motius, no és d'estranyar que en aquesta ciutat de festes i espectacles, de dames i de galants, de certàmens literaris (Ferrando Francés 1983) i de variades activitats líriques i culturals, florira una pròspera indústria del llibre (Berger I: 185-86), que no solament subministrava material a un nou Estudi General universitari on van abundar els estudis clàssics (Martos), sinó que també obtenia suculents dividends gràcies a la impressió de tot tipus d'obres literàries. El primer llibre poètic imprès a la península ibèrica, *Les trobes en lahors de la Verge Maria*, cap a l'any 1474, mostra alhora l'auge de la lírica de certàmens i el desenvolupament de la indústria llibretera en altres aspectes que no foren llibres de caràcter tècnic, és a dir, purament litúrgics.

La gran culminació del binomi valencià entre poesia i impremta arribaria el 1511 amb la publicació del *Cancionero general* d'Hernando del Castillo, erudit, llibreter i aficionat a la poesia d'origen castellà, però assentat en terres valencianes, si més no, des dels primers anys del segle XVI (Perea Rodríguez i Madrid Souto, 84-87). En el pròleg

a aquesta primera edició, l'editor delimitava el camp d'acció a la poesia en llengua castellana, “maternal y propia mía” (11CG, f. Iv). Però els poetes que allí es troben no són sol castellans circumscrits als regnes de Castella i Lleó, tot i que aquests siguen els que copen la part principal d'aquesta obra. És cert que el criteri lingüístic va pesar bastant, atès que Castillo no va reduir la cerca i selecció de materials lírics entre la producció dels poetes castellans, sinó que no va tenir objeccions a escollir poemes d'altres literats amb independència del seu origen, si es tractava de poetes que utilitzaven el castellà per a escriure. Són els casos, entre uns altres, del batxiller Alonso de la Torre (Salines de Espinosa), autor lligat a la cort de Navarra, o del català Pere Torrellas, el gran poeta de la segona meitat del segle XV en el regne d'Aragó, l'obra del qual ha sigut recentment editada per Rodríguez Risquete (Torrellas).

Per sobre d'aquests, d'entre els materials escollits per Hernando del Castillo sobreïx la presència de poetes pertanyents al regne de València, que ens mostren la riquesa lírica que va aconseguir la ciutat en les dues dècades frontissa entre els segles XV i XVI.¹ És a dir: si hi ha en el *Cancionero general* una producció poètica excel·lent connectada amb entorns poètics de la Corona d'Aragó, aqueixa és, per descomptat, la poesia valenciana. Aquesta inclusió és absolutament lògica, encara que cap el dubte sobre si l'editor de l'obra va incloure aquests poetes intentant reflectir un ambient líric i cortesà que el mateix Castillo va viure *in situ*, o si, per contra –però sense abandonar del tot la primera asseveració– va poder més l'indubtable sentit comercial del llibre imprès. En aquest cas, l'erudit castellà hauria incorporat autors de la terra cercant tal vegada un major èxit editorial precisament en el lloc on la seua benvolguda compilació anava a ser publicada.

En el paràgraf abans escollit de l'obra de Fernández de Oviedo, la galanteria cortesana semblava galvanitzar la brillantor literària de València; això és certament més lògic si es té en compte que bastants dels poetes valencians presents en el *Cancionero general* són membres de la noblesa del regne (Perea Rodríguez 2003, 234-43; Pérez Bosch 57-61), o, en última instància, persones ben relacionades amb les altes esferes de la ciutat. Ens trobem, doncs, amb personatges prou coneguts pels seus actes públics –especialment, els lúdics i els festius– com perquè un lector valencià els identificara amb claredat i, seguint amb la pretensió de Castillo, gaudira més amb la lectura d'aquests versos, que es devien a aqueixos joves enginys de la seua mateixa terra (Beltran 1988, 24) i, per tant, susceptibles de major empatia amb el lector que els del regne de Castella. A tot açò ha d'unir-se també la presència, en algunes composicions, de festejos típics, de temes i de tòpics propis de València, la qual cosa redunda en la seua importància com a cort literària en els primers anys del segle XVI (Perea Rodríguez 2003, 249-51).

Ara bé, al marge de les motivacions literàries i/o crematístiques d'Hernando del Castillo per incloure obres valencianes en la seua recopilació, hi ha una presència individual que explica quasi per si mateixa aquest auge valencià dels àmbits cortesans susceptibles de creació literària: Serafí de Centelles, segon comte d'Oliva, vertader creador i impulsor de la principal cort literària del regne de València entre els anys finals del segle XV i les dècades inicials del següent. Encara que dins de la típica *captatio benevolentiae* dels pròlegs d'aquestes obres, Castillo es va considerar pràcticament obligat a dedicar al comte d'Oliva el seu cançoner, doncs, en paraules del llibreter d'origen castellà establert a València,

me parecía cometer crimen de ingratitud si obra alguna de mis manos saliesse, que soy obra y hechura de las de Vuestra Señoría, que a aquél no fuesse intitulada a cuyo servicio yo, después que soy en este reino, estoy dedicado y ofrecido (11CG, f. Iv).

¹ L'estudi de Pérez Bosch s'ocupa en profunditat de tots, així que no m'hi detindré més de l'imprecindible.

És Serafi de Centelles figura de cabdal importància en el desenvolupament de les lletres valencianes durant un període, la imaginària frontissa cronològica entre els segles XV i XVI, de no menor calibre quant a l'evolució de la cultura hispànica. Les següents pàgines estaran dedicades a tractar de perfilar les fites més destacades de les seues activitats polítiques, culturals i literàries.

El Comte Lletrat

Serafi de Centelles va heretar el títol comtal d'Oliva del seu pare, Francesc Gilabert de Centelles-Riusec, que havia sigut camarlenc real de Alfons V (Ferrando Francés 1983, 120; Sáiz Serrano, 240). Al marge de la seua presència a Sardenya, on tants interessos patrimonials i econòmics tenia el seu llinatge (Sendra i Molió, 64-65), Francesc Gilabert es va trobar amb el gruix de tropes aragoneses que va conquerir Nàpols l'any 1443 (Miralles, 204). Després de la gloriosa conquesta, el 14 d'abril de 1449 el rei d'Aragó va expedir, en Castelnuovo de Nàpols, la concessió del títol de comte d'Oliva al seu favor,² confirmant l'ascens dels Centelles a la noblesa titulada del regne (Camarena Mahiques, 169; López Rodríguez, 68; Sáiz Serrano, 300). No és exagerat, doncs, descriure al primer Comte d'Oliva com un dels més importants consellers i homes de confiança del rei Magnànim durant la seua etapa al comandament de les destinacions de la Corona d'Aragó (Navarro Espinach, 165-66).

No se sap amb seguretat quan es va produir el relleu al si de la casa comtal, perquè la data concreta és incerta, malgrat que sí que coneixem l'any, 1480, tal com s'infereix d'un inventari de béns de Francesc Gilabert, datat el 31 de desembre d'aquell any, que ha arribat als nostres dies i que és molt probable que es redactara amb la intenció que formara part del testament del noble.³ S'ha especulat que la mort el sorprenguera en els seus territoris de Sardenya (Sendra i Molió, 66), però no he pogut certificar-ho de manera documental, per la qual cosa els dubtes que ja va expressar en el seu moment Camarena Mahiques (169) sobre aquesta dada encara no es poden resoldre.

Deixant al marge les filles del primer comte d'Oliva, –Àngela, casada amb Pere Maça de Liçana, senyor de Mandas,⁴ i Estefania, casada amb Berenguer Arnau de Cervelló (Esquerdo I: 338)–, dels dos fills mascles legítims del matrimoni,⁵ Serafi i Querubí, va ser el primogènit l'hereu del títol i de les possessions territorials. Querubí, per la seua banda, va viure sempre a l'ombra del seu germà, encara que ben bé hauria pogut canviar la història posterior del llinatge, i del propi regne de València, si no s'hagueren frustrat els plans que llavors existien per a casar-lo amb Lucrècia Borja (Beccadelli 17-23),⁶ la filla del poderós pontífex Alexandre VI, que no necessita més presentació.

En la seua primera intervenció, Serafi de Centelles va deixar palés que el constant suport del seu llinatge als reis d'Aragó es mantindria també durant el seu govern comtal, com va succeir amb la majoria de les famílies nobles del Regne de València (Pons

² Arxiu del Regne de València (endavant, ARV), *Reial Cancilleria*, L. 258, fols. 6v-17v (vegeu Cardona Miralles 397-400). He trobat dues còpies més del mateix document: la primera, en l'Arxiu Històric Nacional (endavant, AHN), Secció Noblesa (Toledo), Osuna, Cp. 597, doc. 10, és còpia de l'època, signada per Alfons Blanes; la segona, en el mateix arxiu (Osuna, Cp. 844, doc. 4), és "còpia autorizada ante notario en 1741".

³ AHN, Secció Noblesa (Toledo), Fernán Núñez, Cp. 1627, doc. 9. Estic preparant en l'actualitat un treball més detallat sobre aquest inventari.

⁴ AHN, Secció Noblesa (Toledo), Osuna, Cp. 127, doc. 17.

⁵ Per falta d'espai deixo conscientment de costat en aquestes pàgines el seu fill bastard, el canonge Jordi Centelles, de caràcter tan intens com importància literària (vegeu Riquer, IV: 234-35; Avenoza Vera). Per a un altre fill bastard, anomenat Altobello Centelles, vegeu Rangel López 127.

⁶ Finalment, va contraure matrimoni amb Joana d'Heredia (Camarena Mahiques 171).

Alòs); ahora, aquest inici de la seua trajectòria comtal ens indica una altra de les constants de l'exercici del seu govern comtal: la seua presència destacada en tot tipus de celebracions cortesanes a València. I és que, en efecte, la irrupció inicial en la vida pública de la ciutat del recentment nomenat comte d'Oliva va tenir lloc en un moment de gran importància política, com va ser l'entrada a València dels Reis Catòlics durant l'any 1481, en la qual va ser un dels encarregats de portar el pal·li sota el qual va recórrer la ciutat la reina Isabel I (Carreres Zacarés, 91-92), el mateix que va fer el seu pare anys abans amb el propi Ferran.

Com els seus antecessors, Serafi de Centelles va prestar serveis d'armes a la monarquia aragonesa, en aquesta ocasió al rei Ferran el Catòlic. La fita més important d'aquest suport va succeir el 1487, quan va participar de forma molt activa en el setge de Màlaga (Pons Fuster 2003, 295). En concret, és el cronista Alfons de Palència qui assenyala entre “los nobles de Aragón, Valencia y Cataluña” que van acudir el 7 de maig de l'any citat a “el de Oliva [*Serafi*] Centellas” (183a). Aquest esdeveniment bèl·lic tindria una importància decisiva en la trajectòria literària del comte d'Oliva, ja que, com alguns estudis han posat en relleu, és molt probable que aquesta companyonia militar entre nobles valencians i castellans haja sigut la causant d'algunes de les influències poètiques de la cultura de tots dos regnes que més tard cristal·litzarien en el *Cancionero general* d'Hernando del Castillo (Beltran 2012, 30-32). Així mateix, en algunes ocasions s'ha esmentat que el comte d'Oliva va participar en les campanyes militars napolitanes de Ferran el Catòlic (Duran 12; Pons Fuster 2003, 295), però no he pogut trobar certificació documental de tal acció.

A partir d'aquell moment, Serafi de Centelles degué gaudir de la confiança del Rei Catòlic, el qual no va deixar de mostrar, amb nomenaments diversos, que es tractava del seu home de confiança al regne de València. Entre altres exemples, valga el fet que va rebre, l'any 1489, la possessió i tinença del castell d'Alacant,⁷ a més de la renovació d'un antic privilegi del rei Jaume II, de l'any 1310 (Camarena Mahiques, 162), per a la celebració d'un mercat en la vila d'Oliva (*Memorias*, f. 6r-7v). La relació entre noble i rei semblava lògica i beneficiosa per a ambdues parts.

Aquesta col·laboració entre la monarquia i els Centelles es va mantenir al llarg de tots els temps i, a més, en un plànol certament personal. De fet, en el luxós palau que don Serafi posseïa a València, situat en el carrer dels Cavallers, es va allotjar l'antany anomenat *Infante Fortuna*, Enric d'Aragó, en la seua visita a la ciutat durant 1494 (Carreres Zacarés, 99), una estada prèvia al seu nomenament com a lloctinent general del regne de València efectuat quatre anys després. No obstant açò, les relacions de Serafi amb el duc de Sogorb no semblen haver sigut del tot bones, ja que un any més tard, el 1495, tots dos van mantenir un enutjós plet per un censal en disputa pertanyent al primer comte d'Oliva.⁸

Algun temps més tard, el 1525, en el mateix palau es va allotjar la futura virreina Germana de Foix (Faulí 34), vídua de Ferran el Catòlic, quan es van celebrar les exèquies del segon marit de la dama, el marquès de Brandenburg. El *Libre de Antiquitats* de la Seu de València narra amb profusió tots els detalls d'aquestes celebracions funeràries, en les quals el protagonisme de Serafi de Centelles va ser essencial per a comprendre la seua importància com més important noble del regne de València (Martí Mestre I: 93-95).

Com a membre d'un dels escassos llinatges valencians que tenien potestat de mer i

⁷ ARV, *Reial Cancilleria*, L. 596, f. 63v (Abenia-Bàguena 21).

⁸ Arxiu Ducal de Medinaceli, L. 87, n° 749-50: “Proceso del infante Enrique de Aragón y los síndicos y procuradores del Antiguo Patrimonio, contra Serafin de Centelles, Conde de Oliva, sobre un censal muerto propiedad del conde Gilaberto.”

mixt imperi, la presència política del comte d'Oliva en el regne va ser notable, especialment en els assumptes concernents a la ciutat de València. Serafi va estar implicat, des de 1484, en la pugna dirimida en el Consell sobre la insaculació de càrrecs i oficis (Belenguer Cebriá, 166-68). Les tensions derivades d'aquests enfrontaments polítics en el si de la noblesa de València van provocar que, l'any 1493, el comte d'Oliva, responent al desafiament emés, efectuara un duel a mort amb un dels seus enemics, Miquel de Vilanova (Camarena Mahiques, 170); encara que finalment no va haver-hi desgràcies que lamentar, l'actitud i, sobretot, el poc edificant comportament de tots dos nobles, “provocó la ira de Fernando el Católico” (Pons Fuster 2003, 295), que “incluso castigó a los cómplices de los contendientes” (Camarena Mahiques, 170), en la seua ja coneguda línia de no permetre duels en la noblesa aragonesa (Salvador Esteban, 22-23).

L'any 1503, el *Comte Lletrat* va guanyar una ben merescuda fama com a discret i entès en matèria de govern en participar amb èxit en dos dels problemes urgents que van succeir en el regne de València: la fam i els atacs de corsaris a Cullera (Pardo Molero 2011, 27-45). Potser per aquest motiu, va rebre un favor més del Rei Catòlic, relacionat en aquesta ocasió amb els territoris sards que, fins a cert punt, eren la possessió de major prestància del seu llinatge, si bé Serafi de Centelles no li va atorgar massa atenció al llarg de la seua vida, sinó que es va limitar a extraure d'ells les seues sucoses rendes econòmiques (Floris, 365). Així, al mes de febrer de 1504, Ferran II d'Aragó va posar fi a un llarg plet per la possessió del Màrguine, territori al voltant de la ciutat de Macomer, que li va a ser concedit a Serafi de Centelles com un alou (Sendra i Molió, 66).⁹

Durant els anys següents el d'Oliva va continuar participant en les controvèrsies polítiques del govern urbà, encara que amb desigual sort. Per exemple, en el mateix any en què apareixia l'edició príncep del *Cancionero general*, Serafi va ser objecte d'una forta multa per part de la Generalitat després de comprovar-se que les normes de canvi i comerç que havia proposat no s'ajustaven a la legalitat vigent per la Taula de Canvis (Camarena Mahiques, 176). Es va tractar, doncs, d'una poc afortunada intervenció en aquests delicats temes, la qual cosa ha merescut el qualificatiu de “desastre económico” (Pons Fuster 2003, 295). Aquesta relació amb el govern urbà encara degué ser més tibant si tenim en compte que el comte d'Oliva va ocupar alhora el càrrec de comptador i diputat de la Generalitat, representant l'estament nobiliari en la Diputació del General. La matrícula de nobles de l'Arxiu del Regne de València ens informa que Serafi de Centelles va ser comptador entre els anys 1514 i 1517, ininterrompudament, i diputat de la institució entre 1530 i 1532,¹⁰ tal com corresponia a la seua situació de segon noble més ric en rendes de tot el regne de València (Camarena Mahiques, 170).¹¹

Malgrat els daltabaixos esmentats més arrere, el prestigi del comte d'Oliva va tornar a ampliar-se l'any 1515, posant en joc novament el seu prestigi militar mitjançant la seua participació en la campanya de Buxia (Pardo Molero 2001, 60-66). Per açò, dos anys més tard va ser un dels nobles a qui el Consell va convidar per a procedir a la deliberació d'un espinós assumpte, com era la negativa de l'organisme a acceptar una ordre dictada per Ferran el Catòlic abans de morir, en un assumpte en el qual un altre noble valencià, Alfons del Milà, estava també implicat (Valor Moncho, 41).

Un altre dels aspectes que han merescut l'atenció de la comunitat acadèmica en els últims temps són les tibants relacions entre els dos llinatges principals del regne de

⁹ Encara el monarca aragonés, en un document expedit a Valladolid en 1509, insistiria en la idea de protegir les possessions del Comte d'Oliva en Sardenya (Sendra i Molió 128-30).

¹⁰ ARV, *Real Cancilleria*, L. 669, f. 3v.

¹¹ Recordem que Marineo Siculo (*De rebus Hispaniae*, f. 18v) havia assignat a el “Comes Oliuensis, cognomento Centellas, milia quingenta” com a valor de les seues rendes.

València en aquesta època: els Centelles, comtes d'Oliva, i els Borja, ducs de Gandia. Almenys durant l'època comtal de Serafi, les dues famílies van ser "buenos vecinos" (Almenara Sebastià i Pardo Molero, 26), tal vegada per les bones relacions que el d'Oliva va mantenir amb Maria Enríquez, mare i representant legal del seu fill, el duc de Gandia, Joan de Borja. Per exemple, el 1511 hi ha una llarga concòrdia signada entre comte i duquessa regent per a posar fi a l'espínós tema del repartiment de les aigües de regadiu entre les viles valencianes pertanyents a cadascun dels dos llinatges.¹²

L'esclat de les Germanies, entre 1519 i 1520, va sorprendre Serafi de Centelles fora de la ciutat de València (Esquerdo I: 170-71). Sabem que es trobava absent per una carta que li va ser enviada al juny de 1520 per la Junta dels Tretze presidida per Joan Llorens, l'ideòleg de la revolta, en la qual se'l comminava, al costat d'altres destacats nobles valencians, a tornar a la ciutat per a intervenir en el conflicte i servir d'intermediaris entre la Junta, el virrei, Diego Hurtado de Mendoza, i el mateix Carles I, absent d'Espanya (García Cárcel, 108). Sí que va participar el comte, al capdavant de les seues tropes senyorials i "ab la flor de la caballeria de València y de Xàtiva" (Martí Mestre I, 65), en la batalla de Gandia, el 23 de juliol de 1521 (García Cárcel 125; Camarena Mahiques, 174-77). En aquesta, els agermanats van infligir una severa derrota a les tropes que defensaven la legalitat representada pel monarca Carles d'Habsburg, i obligaren les tropes reialistes a fugir cap a Dènia per a embarcar-se allà de camí a les seues cases (Blay Navarro 59-64; Martí Mestre I: 69).

Al marge d'aquest episodi bèl·lic, que va coincidir amb el seu moment més baix quant a prestigi (Almenara Sebastià i Pardo Molero, 29), el comte d'Oliva va figurar com un dels més destacats col·laboradors del virrei Mendoza en la repressió de les Germanies, bé mitjançant la presència de les seues tropes, bé a través de finançament (García Cárcel, 145-46). Prova del prestigi adquirit seria el fet que, al costat d'altres membres de l'aristocràcia urbana de València, va rebre en la ciutat el rei de França, Francesc I (Martí Mestre I: 91-92; López de Meneses 270-76), quan el 1525 va arribar a les costes hispàniques després d'haver sigut fet presoner en la batalla de Pavia.

Va ser aquesta, no obstant això, la seua última aparició pública. Després de la mort, esdevinguda el 16 de gener de 1536 (*Memorias* 16r; Martí Mestre I: 65), el seu nebot Francesc Gilabert II va ser declarat hereu de les possessions, per no tenir Serafi descendència del seu matrimoni amb donya Magdalena de Pròxita.¹³ Un detall curiós dels seus últims dies és que, en la cèdula nobiliària de l'any anterior a la seua mort, el 1535, ja es contempla a "don Francisco Centelles, comte de Oliva" com a representant dels nobles en la insaculació de càrrecs de la Generalitat.¹⁴ Així doncs, sembla altament probable que ja el nebot haguera substituït Serafi en la direcció del llinatge i en la defensa dels seus interessos polítics un any abans de la seua defunció, la qual cosa tal vegada podria implicar que l'universalment conegut com *Comte Lletrat*, aquell a qui Escolano es va atrevir a qualificar com "el señor más amado del pueblo de aquellos tiempos" (I: 1766), estava ja malalt durant els mesos previs a la seua mort.

El cercle literari i cortesà del comte d'Oliva a València

El vessant cultural del comte d'Oliva no és de menor importància que la seua activitat política i, per descomptat, és la que més ens interessa destacar. Serafi de Centelles representa l'arquetip de noble culte i lletrat en el regne de València, adobat en

¹² AHN, Secció Noblesa (Toledo), Osuna, Cp. 121, doc. 15.

¹³ Esquerdo confon les dades pel que fa als enllaços matrimonials de les famílies Centelles i Pròxita: van ser Serafi i Magdalena els qui es van casar, i no els seus respectius pares, Francesc Gilabert i Isabel, com assenyala erròniament en el seu *Nobiliario valenciano* (I: 58).

¹⁴ ARV, *Real Cancilleria*, L. 669, f. 62v.

les lletres i amb aficions poètiques (Pons Fuster 1997, 26), fundador “de una corte de inspiración italiana y [que] alcanzó gran prestigio en el reino” (Almenara Sebastià i Pardo Molero, 26), a més de ser considerat “uno de los grandes protectores de los humanistas valencianos” (Mestre Sanchís, 298). La curiosa simbiosi d’aquest ambient palatí amb l’humanisme valencià (Perea Rodríguez 2008, 266-67) seria la baula literària que, cristal·litzada en el *Cancionero general*, hauria heretat l’efervescent activitat de les denominades tertúlies literàries o parlaments (Guinot; Berger I: 313-14) com les que tenien lloc a casa de Berenguer Mercader, ben estudiada perquè allí es va lluir Roís de Corella (Guia, 217-21), o a casa de Mossén Bernat Fenollar “i els seus amics”, tal com va batejar Riquer una altra d’aquelles famoses tertúlies (IV: 181-224); fins i tot dones cultes pertanyents a l’estament nobiliari, com Isabel Suaris, van arribar a participar i mantenir coneguts i famosos espais de creació cultural (Ferrando Francés 1979, 82).

No obstant això, la realitat és que amb prou faenes posseïm dades contrastades i fiables de com va ser aquella cort literària, ni tampoc de qui en va formar part. Per començar, no sabem quin va ser el lloc físic d’aqueix “centro de producción de cultura cortesana” (Pérez Bosch, 14), si el magnífic palau-alcàsser d’Oliva, fortificat i construït en època del segon comte (Blay Navarro, 87-98; Gómez Ferrer i Zaragoza, 175-76), o en el palauet del carrer dels Cavallers, que ja s’ha esmentat abans, on es van allotjar tan importants personatges com van visitar la ciutat. Fins i tot tots dos llocs, cadascun segons la seua pròpia circumstància, podrien haver albergat diferents celebracions cortesanes que donaren lloc a la producció de textos literaris.

En segon lloc, l’etiqueta de mecenes literari de la València d’entre segles, que és com ho descriuen la majoria dels qui s’han aproximat a la seua figura cultural (Pons Fuster 2003, 295; Sirera, 206), es deu quasi en exclusiva a la seua condició de dedicatari de diverses obres impreses entre els anys finals del segle XV i principis del XVI. La més important de totes elles tal vegada siga la d’Hernando del Castillo, que ja s’ha esmentat més amunt, en la qual l’erudit castellà afeccionat a la recollida poètica i compilador del *Cancionero general* declarava estar al servei de Serafí. Però no sabem quin tipus de serveis eren aquells: desconeixem si Castillo es referia a un treball més o menys funcional –com, per exemple, el de secretari–, o si l’ocupació de Castillo en l’entorn del comte estava remunerada i relacionada en exclusiva amb la seua labor d’editor líric.

A més de Castillo, el segon erudit relacionat sens dubte amb aquest cercle literari és Bernardí de Vallmanya, secretari del comte d’Oliva (Ferrando Francés, 201; Berger I: 174; Pons Fuster 2003, 296), o tal vegada solament el seu escrivà (Pérez Bosch, 24). Es tracta d’un autor molt conegut per les seues traduccions al català d’algunes obres espirituals: la primera, el *Cordial del ànima* (BITECA textid 1560), impresa a València per Pere Hagenbach i Leonard Hutz el 1495; la segona, la *Revelació de Sant Pau* (BITECA textid 1353) que va veure la llum en la mateixa ciutat i any, però sense que sapiguem amb seguretat qui va ser el seu impressor. El colofó d’aquesta última ens informa que precisament Vallmanya va traduir al català la seua obra des del castellà, com també va fer en la que sens dubte és la seua més coneguda traducció entre ambdues llengües: la versió valenciana de la *Cárcel de Amor* de Diego de San Pedro (BITECA textid 1901), que havia sigut publicada el 1493 no a València, sinó a Barcelona, encara que a costa d’un impressor, Johannes Rosenbach, recentment traslladat de la ciutat del Túrria a Barcelona (Berger I: 174). Precisament aquesta traducció, com ocorre amb el *Cancionero general*, està així mateix dedicada al segon comte d’Oliva.

El tercer integrant d’aquest possible cercle literari del comte d’Oliva no és un altre que Joan Baptista Anyés, el savi humanista valencià que, almenys des de 1518 (Duran, 12), es va ocupar de l’educació de Francisco Gilabert II, nebot de Serafí, que hauria de

ser successor en el títol comtal (Blay Navarro, 62-63; Pons Fuster 2003, 298). Durant els anys inicials del segle XVI va ser un dels majors distribuïdors de poesia neollatina dels quals es nodria la indústria llibretera valenciana (Perea Rodríguez 2008, 256), la qual cosa sembla haver repercutit positivament en la seua popularitat, sobretot pel que fa a literatura religiosa de component catequètic (Alonso Asenjo, 308). Precisament Anyés és l'autor de “Nec enim a primatibus Hispanis uulgo nisi comes litteratus adpellabatur” (Agnesius 18r; Anyés, 152), frase a la qual deu Serafi el seu universal sobrenom de *Comte Lletrat*. Es tracta sobretot d'un humanista religiós i espiritual (Gil Fernández, 152-53), la trajectòria literària del qual ha estat ja ben traçada i estudiada, encara que, una vegada més, el punt més feble del nostre coneixement sobre el seu passat és precisament la seua hipotètica presència en la cort literària de Serafi de Centelles, a qui va dedicar un extraordinari panegíric per a lloar la seua participació en les Germanies (Perea Rodríguez 2008, 255).

El quart sospitós d'haver pertangut a aquest suposat espai cortesà del comte d'Oliva és, tal vegada, el més il·lustre de tots els seus membres: l'humanista sevillà Juan Parthenio Tovar, deixeble de Niccolò Borghesi a Siena i, més tard, entre 1503 i 1511, professor de poesia en l'Estudi General de València (Gil Fernández, 105-10). Les seues relacions amb Serafi de Centelles semblen haver sigut molt cordials, com es desprèn del fet de la publicació a València de les seues èglogues i altres treballs, l'any 1503, a càrrec de l'impressor Jordi Surià (Salvadó Recasens, 130-32). No obstant açò, aquest exemplar es troba avui perdut, però coneixem part del seu contingut gràcies a una carta recopilada per Teixidor, el gran estudiós de la història de l'Estudi General valencià durant el segle XVIII (Pons Fuster 2003, 297). A través del seu resum tenim constància que Parthenio Tovar, entre altres obres semblants, va compondre un poema titulat *In spectabilem et per magnificum Dominus Seraphinus Centellas, Oliuae Comitem, munificentissimum Iohannes Parthenii Tovar Panaegyris*, una tan erudita com a brillant lloança en dístics elegíacs en la qual s'intueix la influència del poeta llatí Persio (Gil Fernández, 106-07).

Encara hi ha alguns altres noms que podríem associar amb la cort literària del comte d'Oliva, si bé es tracta de dos casos bastants desconeguts. El primer d'aquests hipotètics autors o mecenes relacionats amb l'entorn intel·lectual de Serafi de Centelles es denomina a si mateix “Raphael Geraldus Tarraconensis” i sembla ser qui va patrocinar l'edició valenciana, efectuada per l'impressor Joan Vinyau l'any 1518, d'una obra atribuïda a Ramon Llull, el *Liber de conceptu virginali*, tractat que es va dedicar al “Spectabilissimo domino Seraphino de Cintillis, dignissimo Oliuae Comitis” (Norton, 458-59, nº 1258).¹⁵

En el mateix cas es troba Juan Andrés de Saragossa, un dels primers autors de tractats de comptabilitat i d'aritmètica (Caunedo del Potro; Salavert Fabiani, 70-72). Igual que succeïra amb l'obra abans esmentada de Ramon Llull, el *Sumario breve de la práctica de la aritmética* de Juan Andrés va ser publicat a València per l'impressor Joan Joffré en 1515 (Norton 431, nº 1192A), destacant en ella la seua claríssima dedicatòria al “Muy illustre y muy magnifico señor don Seraphín, Conde de Oliva y señor de las villas de Nulles y Pego” (f. 1r).¹⁶

El tercer d'aquests autors poc coneguts que tal vegada formaren part de la cort comtal és un cordovés d'il·lustre cognom, Juan de Narváez, autor d'una curiosa obra en vers titulada *Las valencianas lamentaciones*, escrita en data incerta i conservada en un únic manuscrit que, per pertànyer a l'antiga biblioteca del comte de l'Àguila, va passar

¹⁵ Una còpia d'aquest tractat es conserva en la Biblioteca Serrano Morales de València, signatura A-1/286(2). Agraïsc la informació que m'ha proporcionat Itziar Vilar Rey, tècnica de la biblioteca.

¹⁶ He pres les meues notes de l'exemplar existent en la Biblioteca Nacional de Madrid, R/9124.

a la Biblioteca Colombina de Sevilla (Simón Díaz, 15, 4924). En aquesta obra, Narváez ens informa de les diatribes de molts d'aquells erudits que cercaven l'emparedament econòmic dels poderosos mecenes com Serafi de Centelles. En aquest cas, el testimoni és molt més interessant perquè es tracta de l'únic exemple, fins a on arriben les meues notícies, d'un treball literari que el comte d'Oliva va rebutjar patrocinar (Menéndez Pelayo, 3: 107-114; McPheeters 178), cosa que va obligar al seu autor a dedicar-lo al Gran Capità, Gonçalo Fernández de Còrdova. No obstant açò, encara queda molt per treballar en la identificació d'aquests dos literats i, sobretot, per conèixer més a fons quin tipus de relació va ser la que els unia amb el *Comte Lletrat*.

Altres humanistes i erudits valencians, com el rector Joan de Salaya i el gran humanista Joan Lluís Vives, van tenir cordialíssimes relacions amb Serafi, si tenim en compte les dedicatòries i paraules encomiàstiques que tots dos li van dirigir (Pons Fuster 2003, 297-98; Perea Rodríguez 2008, 257). El mateix Alonso de Proaza, aquell "inquieta personaje" (Gil Fernández, 47) en termes culturals, va poder haver estat també sota l'òrbita del mecenatge comtal, encara que siga difícil demostrar-ho. Des de l'estudi de MacPheeters (109), aquesta possibilitat s'ha donat per verídica, encara que sense cap dada efectiva que ho sostinga (Pons Fuster 2003, 304-305), ja que, al contrari d'altres autors, ni tan sols tenim de Proaza una dedicatòria o algun altre testimoni que així ho certifique.

En el seu magnífic estudi sobre els poetes valencians del *Cancionero general*, Pérez Bosch també integra en la cort literària del comte d'Oliva altres trobadors locals de primeries del cinc-cents, com Juan Fernández d'Herèdia, Alonso de Cardona o Francesc Gilabert de Centelles (54). Aquest últim era cosí de Serafi (Perea Rodríguez 2007, 215-26),¹⁷ raó per la qual tots dos sempre van mantenir una estreta relació quant a la política del regne (Almenara Sebastià i Pardo Molero, 26), que tal vegada es pugua estendre al plànol cultural. Per això no és d'estranyar que tots aquests literats, professionals o afeccionats, trobaren posterior acomodament en la brillant cort virregnal de Germana de Foix i de Ferran d'Aragó, duc de Calàbria (Ríos Lloret, 149-288; Pérez Bosch, 57), a la qual el mateix comte d'Oliva va assistir, encara que ja com un cavaller veterà, durant els anys finals de la seua vida (Pons Fuster 2003, 298). Però abans que aquest fastuós entramat àulic engalanara la literatura del Renaixement valencià, la del comte d'Oliva va ser la que va arrebregar la faceta més festiva i cortesana del regne que es reflecteix en les dues primeres edicions del *Cancionero general*.

Pel que fa al mecenatge dels Centelles durant el segle XVI, cal fer notar que va continuar amb el tercer ocupant de la prebenda comtal, la participació del qual a l'*Apologeticon Panegiricon* del seu mestre Anyès va ser tan activa que sovint se'l considera coautor d'aquest (Berger I: 175-76; Duran, 27). De la mateixa manera, també la *Segunda parte de Orlando Furioso* traduïda de l'italià a l'espanyol per Nicolás Espinosa i publicada a Anvers per Martí Nucio l'any 1556, porta una dedicatòria a "al muy Ilustre señor don Pedro de Centellas, conde de Oliva".¹⁸ Malgrat aquesta consistent continuïtat familiar, Pons Fuster pensa que el mecenatge del comte d'Oliva va ser de menor calat que, per exemple, el del duc de Gandia. En la seua opinió, i al contrari que el membre del llinatge Borja, Serafi de Centelles mai es va interessar en obres que "traspasaban el marco más estricto de la mera ortodoxia formalista" (2003, 305).

¹⁷ Altres relacions de parentiu del Comte d'Oliva tal vegada mereixerien ser més estudiades des d'una perspectiva cultural, com per exemple la que l'unia a Joan Lluís Vives a través del seu secretari, Miquel Dixet, que era encunyat del pare de Vives (Pons Fuster 2003, 297), o la d'un altre dels seus cosins relacionats amb assumptes culturals, com va ser Pedro Manuel d'Urrea (Galé Casajús 143).

¹⁸ He pres les meues notes de l'exemplar existent en la biblioteca de Queen's University of Belfast, Percy Collection, 435.

Sense negar l'evident importància de les figures de l'humanisme més heterodoxes, com Juan de Molina, Bernardo Pérez de Chinchón o Pere Joan Olivar, grans representants de l'erasmisme valencià (Pons Fuster 2003, 48-77; Gil Fernández 47-48) i sense que tampoc càpiga menyscapse en la brillant labor de mecenatge del llinatge Borja, no crec que posar en confrontació ambdues corts i mecenes siga la millor manera de trobar la realitat històrica i social en què es van gestar. A més, la cort literària del comte d'Oliva és encara bastant desconeguda, però en cap cas menys important que unes altres de les quals sí que tenim més dades per a jutjar, ja que el valor cultural dels seus integrants, la riquesa i la diversitat de les seues connexions literàries –de l'Humanisme retòric i universitari de Parthenio Tovar al cristià de Vives i Vallmanya, passant pel *diletantismo cancioneril* i cortesà i la labor educacional de Anyés–, la fan suportar bé qualsevol tipus de comparació, tot esperant que estudis més detallats acaben per perfilar el seu contorn cultural.

La incerta valoració de la seua poesia

En total acord amb els gustos nobiliaris de l'època, Serafi de Centelles va compondre alguns poemes a la moda *cancioneril* que, com no podia ser altrament, van ser inclosos per Hernando del Castillo en la seua recopilació. Prenent aquest vessant líric com a fonament, un altre il·lustre escriptor valencià, Gaspar Gil Polo, va escriure una sentida lloança al comte d'Oliva en el seu *Canto del Turia*, un apartat dins de la seua *Diana enamorada*, destinat a lloar als grans trobadors valencians de l'Edat Mitjana i del Renaixement.

Parésceme que veo un excelente
 Conde, que el claro nombre de su Oliva
 hará que, entre la estraña y patria gente,
 mientras que mundo habrá, florezca y viva.
 Su hermoso verso irá resplandeciente,
 con la perfecta lumbre que deriva
 del encendido ardor de sus centellas,
 que en luz competirá con las estrellas (Gil Polo, 152-53).

Precisament el més destacat d'aquesta lloança és que, al contrari de les altres ja vistes, no se centra en les qualitats de mecenatge o d'erudició personal, sinó que el descriu com un gran poeta. No obstant això, molt em tem que ací també es troba l'origen del desinterès que la poesia de Serafi de Centelles ha despertat entre la crítica. El mateix Ferreres va ser qui va desmitificar aquestes excelsos lloances, doncs, en la seua opinió, el *Canto del Turia* contenia lloes tan hiperbòliques als poetes valencians que semblava que

qualquier poetilla amigo que había compuesto unos versos heroicos hacia
 enmudecer a Homero; si unos epigramas latinos, eran más dulces que los del
 mantuano Virgilio; si escribían sobre el infierno o el amor –que viene a ser la
 misma cosa– sobrepujaban con ventaja a los cantores de Beatriz y de Laura (Gil
 Polo XXXI).

És certament curiós que, en general, s'haja mantingut en la comunitat acadèmica la negativa valoració de Ferreres sobre la gran majoria de la poesia de versificadors valencians que comparteixen presència en el *Cancionero general* i en el *Canto del Turia*. I el cas del comte d'Oliva és el més sorprenent de tots, ja que fins i tot el mateix Menéndez y Pelayo, sempre disposat a soltar el seua ira davant aquells poetes que, segons les seues paraules, no tenien “más recomendación que lo ilustre de sus apellidos” (III:126), va aventurar en el seu moment un judici bastant positiu de la poesia

de Serafi de Centelles, a qui considerava “uno de los trovadores [...] con razonable número de composiciones que le acreditan, por lo menos, de aficionado inteligente” (3: 401).

Al marge dels dubtes ja comentats sobre la qualitat del mecenatge de Serafi de Centelles mantingudes per Pons Fuster (2003, 305), Berger tampoc l'esmenta entre els millors “representantes de la poesía valenciana en el último cuarto del siglo XV” (I: 308), encara que sí que ho fa amb el seu cosí Francesc Gilabert Fenollet, i amb alguns altres noms com els de Jaume Bertran, mossén Bernat Fenollar, Vicent Ferrandis, Jaume Gassull, Joan Roís de Corella i Narcís Vinyoles. Eulàlia Duran ha continuat en temps més recents la valoració escèptica de la lírica del segon comte d'Oliva, i ha assenyalat que es tracta d'una poesia nascuda en un “ambient literari cortesà i mundà, preocupat pels problemes de l'amor cortès, que imperava al palau de Serafi de Centelles” (Duran, 14). Sense negar la importància de la lírica amorosa en el *Cancionero general*, en la qual València va exercir un paper fonamental com a encreuament de camins entre Espanya i Itàlia (Alonso), valorar la poesia del comte d'Oliva solament pel *diletantismo* amorós de la seua cort no és del tot apropiat.

Per a provar el seu argument, Duran assenjala la relació directa entre aquest ambient cortesà amorós i una obra recopilada per Castillo en el *Cancionero general: el Purgatorio de Amor* (ID 6745, 11CG-964, f. 217r-218v: “De sentir mi mal sobrado”).¹⁹ La composició s'atribueix a un poeta no del tot identificat, el batxiller Ximénez, però sens dubte vinculat als ambients literaris valencians, raó per la qual ja vaig sospitar en el seu moment que molt possiblement poguera tractar-se de Mateu Ximénez, cantor i mestre de la capella aragonesa de Ferran el Catòlic (Perea Rodríguez 2007, 213). Es tracta d'un poema que, dins de la tradició d'aquest tipus de composicions (Pérez Priego 318), millor representaria el sentit eròtic i amorós amb que es descriu a la poesia valenciana d'entre segles, que hauria sigut fomentada, i fins i tot composta, tant pel comte d'Oliva com pels altres integrants de la seua cort literària.

És cert que va ser Serafi participant per excel·lència en esdeveniments i entreteniments cortesans celebrats a València, per la qual cosa els típics jocs lírics relacionats amb diversions àuliques no li van ser en absolut desconeguts. Anteriorment ja es va esmentar la seua col·laboració en els festejos de 1481, però molt més important va ser la seua activitat en les celebracions de l'estiu de 1507, quan Ferran II d'Aragó i la seua nova esposa, la reina Germana de Foix, van entrar en la ciutat. En el lloc habitual reservat a València a tals menesters, la plaça de Sant Joan del Mercat, es van celebrar unes justes en les quals el comte d'Oliva va ser nomenat jutge al costat d'altres personatges il·lustres del regne, com Bernat Despuig, mestre de l'Ordre de Montesa, i mossèn Joan Gralla, majordom major de la reina Germana (Carreres Zacarés, 105). Ací, un altre home important de lletres valencià, Lluís Crespí de Valldaura, catedràtic de cànons de l'Estudi General, va ser agraciat amb el premi de millor justador (Perea Rodríguez 2007, 119-21). És bastant probable que d'aquest esdeveniment s'haja conservat un dels poemes del comte d'Oliva present en el *Cancionero general*, precisament una resposta a la “Pregunta de mossén Crespí de Valldaura al Conde d'Oliva, porque le hizieron juez de unas justas”,²⁰ en la qual els dos trobadors valencians juguen amb el tòpic cortesà de la ingratitud de l'estimada (Pérez Bosch, 115-16; McPheeters, 82-83).

No obstant això, tant aquesta resposta com una altra feta a Quirós (ID 6521, 11CG-749, f. 156v: “Porque contra el mal de amor”), són les úniques composicions líriques de

¹⁹ Per a la localització dels poemes de cançoner citats, seguisc el sistema proposat per Tato Garcia i Perea Rodríguez 93-94.

²⁰ ID 6540, 11CG-769, f. 158r: “Si con los enanos pelean gigantes”.

Serafi de Centelles que es poden emmarcar amb claredat en un entorn àulic i en un context amorós. Per tant, la hipotètica contraposició entre l'ambient palatí dedicat a l'amor cortés en la cort del comte d'Oliva amb el més espiritual i humanista de la del duc de Gandia (Duran, 15), o amb els temes més mundans i "populars" de la lírica recollida en el *Cançoner satírich valencià*,²¹ en realitat és un enfrontament acadèmic que té bastant d'artificial i esbiaixat. Les obres del comte d'Oliva que es lliguen en el *Cancionero general* no són de temàtica amorosa en exclusiva, sinó que toquen quasi tots els temes de l'època, inclosos els espirituals i els humanistes.

Per exemple, el primer dels seus poemes,²² basat en una elaboració del tòpic del *Ecce Homo* (ID 6062, 11CG-27, f. 16r: "Viendo que hervía la ira ravisosa"), s'insereix en l'apartat temàtic inicial de la col·lecció poètica de Castillo, les *Obras de devoción*, dedicades al tema religiós, en el qual és precisament el comte d'Oliva l'únic representant dels poetes valencians (Pérez Bosch, 216). Els seus altres versos, encara que de to amorós, entronquen amb facilitat en el corrent humanista del somni, típic del Renaixement. Pérez Bosch, l'única crítica que s'ha atrevit a abordar sense complexos apriorístics la poètica del comte d'Oliva i de la resta del poetes valencians freqüentment ignorats pel cànon literari de les lletres hispàniques, ja va assenyalar que el "poema alegórico-narrativo", amb el qual s'inicia l'apartat propi de les seues obres en el *Cancionero general* (ID 6663, 11CG-890, f. 191v: "Yendo solo paseando"), conté una certa i original metàfora sobre les gestes de tipus feudal i les del poeta-amant (110-111; 306-07), la qual cosa comportaria un tret distintiu d'unió amb el concepte ovidià de *militia amoris* (Pérez Bosch, 120). I en la segona de les seues obres, també dins d'aquesta secció (ID 6664, 11CG-891, f. 192v: "En quantas mercedes pido"), encara trobaríem quelcom més profund i creatiu, com és una espècie d'anticipació del concepte *quevedesco* del tòpic de l'amor més enllà de la mort, emfatitzant l'antítesi entre l'ànima i el cos (Pérez Bosch, 113-14).

I és que, àdhuc deixant al marge certes anècdotes sobre el caràcter piadós i religiós del comte d'Oliva (Blay Navarro, 52), sovint s'ha passat per alt la seua relació amb poetes religiosos i, sobretot, amb els organitzadors de certàmens poètics de tipus espiritual, un aspecte de la cultura a la qual de cap manera va ser alié, tal com mostren les seues obres líriques i els seus interessos de mecenatge. Per exemple, el famós mossén Monserrat Torres, convocant el 1454 d'un certamen en honor a Santa Maria Magdalena (Ferrando Francés 1983, 61 i 888), es va unir al comte d'Oliva en data incerta, però abans de 1500 (Ferrando Francés 1983, 144-46; Pons Fuster 2003, 295),²³ per a organitzar un certamen poètic a Barcelona en el qual Serafi va proposar un diamant com a premi a aquell trobador "qui més lloaria e millor la senyora Na Francina Rosa" (Ferrando Francés 1983, 146). La disputa lírica ens ha deixat dues composicions, una en català i una altra en castellà, a càrrec de Romeu Lull, un més dels trobadors l'obra dels quals es troba dividida entre les diferents corts aragoneses d'Itàlia i d'Espanya (Gargano, 115-17). Els dos poemes als quals em referesc (Lull, 169-76; 236-38) estan dedicats al mateix Comte d'Oliva, la qual cosa és de molta importància, perquè, al contrari de l'opinió de Cahner (238-245), demostra amb total claredat que la labor de mecenatge exercida per Serafi de Centelles no va estar únicament cenyida al castellà dels poetes *cancioneriles*, sinó oberta a qualsevol tipus de llengua en què es

²¹ Estudiat en profunditat per Martínez Romero.

²² Mestre Sanchís (299) atribueix per error l'autoria d'aquestes cobles al tercer Comte d'Oliva, Francesc Gilabert II, i no a Serafi. L'error és prendre com a font el *Cancionero general* de 1573, quan totes les composicions del Comte d'Oliva ja estaven en la primera edició de l'obra el 1511.

²³ Per motius cronològics, existeix un petit dubte de si el Comte d'Oliva que interactua amb Romeu Lull haguera pogut ser Francesc Gilabert I i no el seu fill Serafi.

poguera produir una obra de certa qualitat, inclosos el catalá de Romeu Llull i el llatí dels humanistes valencians.

En definitiva, i a manera de conclusió, la immensa majoria d'aquests detalls és encara bastant ignorada, en referència a l'anàlisi de la lírica del comte d'Oliva. Solament un estudi de la seua poesia completa i de totes les seues connexions literàries i de mecenatge, com el que pretenc realitzar en un futur pròxim, podrà dissipar els dubtes que existeixen sobre la validesa, en termes culturals, del seu patrocini literari, o la bellesa, en termes estètics i lírics, dels seus escrits, analitzant aquests supòsits dins de l'extraordinari ambient d'experimentació literària i, sobretot poètica, en la València del Renaixement (Tomassetti; Perea Rodríguez 2012, 315-17).

Obres citades

- Abenia, C. & R. Báguena. *Catálogo de una serie de Cartas de los Reyes Católicos (1479-1502)*. València: Secretariado de Publicaciones de la Universidad, 1945.
- Agnesius, Ioannes Baptistae. *Apologiae*. Valentiae: Ioannem Baldovinum/Ioannem Mey, 1543.
- Almenara Sebastià, Miquel & Juan Francisco Pardo Molero. “Borja-Centelles: una polémica relación familiar en la Valencia del XVI.” *Revista Borja: Revista de l’Institut Internacional d’Estudis Borgians* 4 (2012-13): 25-40.
- Alonso, Álvaro. *Poesía amorosa y realidad cotidiana: del Cancionero general a la lírica italianista*. London: Queen Mary and Westfield College, 2001.
- Alonso Asenjo, Julio. “*Optimates laetificare: la Egloga in Nativitate Christi* de Joan Baptista Anyés o Agnesio.” *Criticón* 66-67 (1996): 307-68.
- Anyés, Joan Baptista. Martí Duran & Mateu ed. i trad. *Obra profana. Apologies*. Barcelona: UNED/Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2001.
- Avenoz, Gemma. Juan Casas Rigall & Eva Maria Díaz Martínez ed. “Una dansa de Mossén Jordi de Sant Jordi en el *Cancionero general* (1511).” *Iberia Cantat. Estudios sobre poesía hispánica medieval*. Santiago de Compostela: Universidade, 2002. 489-524.
- Beccadelli, António. Jordi Centelles trad. Eulàlia Duran ed. *Dels fets e dits del gran rey Alfonso*. Barcelona: Barcino, 1990.
- Belenguer Cebrià, Ernest. *València en la crisi del segle XV*. Barcelona: Edicions 62, 1976.
- Beltran, Vicenç. *La canción de amor en el otoño de la Edad Media*. Barcelona: PPU, 1988.
- . “Los primeros pliegos poéticos: alta cultura/cultura popular.” *Revista de Literatura Medieval* 17 (2005): 71-121.
- . “Quinientos años de *Cancionero general*.” En Marta Haro et al. ed. *Estudios sobre el Cancionero general (Valencia, 1511): poesía, manuscrito e imprenta*. València: Universitat de València, 2012. 1: 15-36.
- Berger, Phillipe. *Libro y lectura en la Valencia del Renacimiento*. València: Edicions Alfons el Magnànim, 1987. 2 vols.
- BETA = Faulhaber, Charles B. et al. ed. *Bibliografía española de textos antiguos*. Base de dades en Internet: <http://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/beta_en.html>
- BITECA = Beltran, Vicenç, Gemma Avenoz & Lourdes Soriano ed. *Bibliografía de textos antics catalans, valencians i balears*. Base de dades en Internet: <http://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/biteca_en.html>
- Blay Navarro, Juan. *Documentos y datos para la historia de la ciudad de Oliva*. València: ECIR Industrias Gráficas, 1960.
- Bronseval, Claude de. Francisco Calero & Daniel Sala ed. i trad. *Viaje por la Valencia del siglo XVI*. València: Ajuntament, 1993.
- Cahner, Max. “Llengua i societat en el pas del segle XV al XVI. Contribució a l’estudi de la penetració del castellà als Països Catalans.” J. Bruguera i J. Massot i Muntaner ed. *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1980. 183-255.
- Camarena Mahiques, José. “De la historia de Oliva y Rebollet.” Salvador Cardona Miralles ed. *Iniciación a la historia de Oliva*. València: Publicacions de l’Ajuntament d’Oliva, 1988. 125-243.
- Cardona Miralles, Salvador ed. *Iniciación a la historia de Oliva*. València: Publicacions de l’Ajuntament d’Oliva, 1988.

Carreres Zacarés, Salvador. *Ensayo de una bibliografía de libros de fiestas celebradas en Valencia y su antiguo reino*. València: Vives Mora, 1925.

11CG = Castillo, Hernando del ed. *Cancionero general*. València: Cristòfol Cofman, 1511. Madrid, Biblioteca Nacional, R/2092.

14CG = Castillo, Hernando del ed. *Cancionero general*. València: Jordi Costilla, 1514. París, Bibliothèque Nationale, Rés-Yg-9.

Caunedo del Potro, Betsabé. "Un manual de aritmética mercantil de Mosén Juan de Andrés." *Pecunia: Revista de la Facultad de Ciencias Económicas y Empresariales* 8 (2009): 71-96.

Duran, Eulàlia. "Introducció." En Joan Baptista Anyés. Martí Duran & Mateu ed. i trad. *Obra profana. Ap 1545*. Barcelona: UNED/Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2001. 9-46.

Dutton, Brian. Enrique Rodríguez Cepeda ed. "El desarrollo del *Cancionero general* de 1511." *Actas del Congreso Romancero-Cancionero UCLA 1984*. Madrid: José Porrúa Turanzas, 1990. 1: 81-96.

---. *El Cancionero castellano del siglo XV (c. 1360-1520)*. Salamanca: Ediciones de la Universidad, 1990-91. 7 vols.

Escolano, Gaspar de. *Década primera de la historia de la ciudad y reyno de Valencia*. València: Pedro Patricio Mey, 1610-1611.

Esquerdo, Onofre. José Martínez Ortiz ed. *Nobiliario valenciano*. València: Biblioteca Valenciana, 2001-02. 2 vols.

Faulí, Josep. *Germana de València, segona muller de Ferrán el Catòlic*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1979.

Fernández de Oviedo y Valdés, Gonzalo. José Amador de los Ríos transcrip. Juan Pérez de Tudela i Bueso ed. *Batallas y Quinquagenas*. Madrid: Real Academia de la Història, 1983-2002. 4 vols.

---. Juan Bautista de Avalle-Arce ed. *Batallas y Quinquagenas*. Salamanca: Ediciones de la Diputación, 1989.

Ferrando Francés, Antoni. "Un precedent del bilingüisme literari valencià: la tertúlia d'Isabel Suaris a la València quatrecentista." *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* 39 (1979-82): 105-31.

---. *Els certàmens poètics valencians*. València: Edicions Alfonso el Magnànim, 1983.

Floris, Francesco. "I Centelles, signori di Montecatino." *Quaderni Bolotanesi* 14 (1988): 359-66.

Galé Casajús, Enrique. "La creación literaria en el seno de un clan familiar: la obra de Pedro Manuel de Urrea." Maria José Casaus Ballester ed. *El Condado de Aranda y la nobleza española en el Antiguo Régimen*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, 2009. 139-72.

García Cárcel, Ricardo. *Las Germanías de Valencia*. Barcelona: Península, 1981.

Gargano, António. "Poesía ibérica e poesía napoletana alla corte aragonesa: problemi e prospettive di ricerca". *Revista de Literatura Medieval* 6 (1994): 105-24.

Gil Fernández, Luis. *Formas y tendencias del humanismo valenciano quinientista*. Alcañiz/Madrid: CSIC, 2003.

Gil Polo, Gaspar. Rafael Ferreres ed. *Diana enamorada*. Madrid: Espasa-Calpe, 1973.

Gómez-Ferrer, Mercedes & Arturo Zaragozá. "Lenguajes, fábricas y oficios en la arquitectura valenciana del tránsito entre la Edad Media y la Edad Moderna (1450-1550)." *Artigrama* 23 (2008): 149-84.

Guia, Josep. "Dades documentals d'interès literari (València, segle XV)." Ana Maria Campagna et al. ed. *Momenti di cultura catalana in un millenio. Atti del VII Convegno dell'AISC*. Napoli: Liguori Editore, 2003. 1: 202-21.

Guinot, Salvador. "Tertulias literarias en la Valencia del siglo XV." *Boletín de la*

- Sociedad Castellonense de Cultura* 2 (1921): 1-5; 40-45; 65-76; 97-104.
- Llull, Romeu. Jaume Turró ed. *Obra completa*. Barcelona: Barcino, 1996.
- López de Meneses, Amada. "Francisco I en Valencia." *Bulletin Hispanique* 40.3 (1938): 268-80.
- López Rodríguez, Carlos. *Aristocracia y orígenes del Estado Moderno. El poder político de la nobleza del Reino de Valencia (1410-1446)*. Tesis doctoral. Madrid: Universidad Complutense, 2001.
- MacPheeters. D. W. *El humanista español Alonso de Proaza*. València: Castalia, 1961.
- Marineo Sículo, Lucio. *De rebus Hispaniae memorabilibus*. Compluti: Michaellem de Eguia, 1533.
- . Juan de Molina trad. *Crónica d'Aragón*. (1524). En Óscar Perea Rodríguez ed. *La historiografía humanista en los albores del siglo XVI: la Crónica d'Aragón de Lucio Marineo Sículo, traducida al castellano por el bachiller Juan de Molina (Valencia, Joan Joffré, 1524)*. Santa Bàrbara: eHumanista UC Santa Bàrbara, 2004.
<<http://www.spanport.ucsb.edu/projects/ehumanista/projects/Monographs/index.shtml>>
- Martí Mestre, Joaquim ed. *El Libre de Antiquitats de la Seu de València*. València-Barcelona: Institut Universitari de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994. 2 vols.
- Martínez Romero, Tomàs. *La literatura profana antiga i el Cançoner satíric valencià*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010.
- Martos, Josep Lluís. "Els estudis clàssics al País Valencià: un apropament socioliterari." *Ítaca. Quaderns Catalans de Cultura Clàssica* 23 (2007): 81-96.
- Memorias de la Casa de Centellas*. Madrid: Real Academia de la Història, Colección Salazar, B-8 (sign. 9/123).
- Menéndez y Pelayo, Marcelino. *Antología de poetas líricos castellanos*. Madrid: CSIC, 1944. 10 vols.
- Mestre Sanchís, Antonio. "Personalidades olivenses en el campo de la cultura." Salvador Cardona Miralles ed. *Iniciación a la historia de Oliva*. València: Publicacions de l'Ajuntament d'Oliva, 1988. 296-320.
- Miralles, Melcior. Mateu Rodrigo Lizondo ed. *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*. València: Universitat, 2011.
- Narváez, Juan de. Luis Montoto y Rautenstrauch ed. *Las valencianas lamentaciones y el tratado de la partida del ánima*. Sevilla: Imprenta E. Rasco, 1889.
- Navarro Espinach, Germán. "Consejeros influyentes y personas de confianza en el entorno cortesano de los reyes de Aragón (siglos XIII-XV)." José A. Sesma Muñoz coord. *La Corona de Aragón en el centro de su historia, 1208-1258. La monarquía aragonesa y los reinos de la Corona*. Zaragoza: Gobierno de Aragón, 2009. 129-79.
- Norton, Frederick J. *A Descriptive Catalogue of Printing in Spain and Portugal, 1501-1520*. Cambridge: University Press, 1978.
- Palencia, Alonso de. Antonio Paz y Mèlia ed. i trad. *Guerra de Granada*. Madrid: Atlas, 1973 (Biblioteca de Autores Españoles, t. 267).
- Pardo Molero, Juan Francisco. *La defensa del imperio. Carlos V, Valencia y el Mediterráneo*. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 2001.
- . *La guerra i els cavallers. Els Centelles, el comtat d'Oliva i la defensa del regne de València*. Gandia: CEIC Alfons el Vell, 2011.
- Perea Rodríguez, Óscar. "Valencia en el *Cancionero general* de Hernando del Castillo:

- los poetas y los poemas.” *Dicenda. Cuadernos de Filología Hispánica* 21 (2003): 227-51.
- . *Estudio biográfico de los poetas del Cancionero general*. Madrid: CSIC, 2007.
- . “El humanismo áulico valenciano del temprano Quinientos, en los límites canónicos del humanismo hispano.” *La Corónica* 37.1 (2008): 245-72.
- . “*Night Moves: Nocturnality within Religious and Humanist Poetry in Hernando del Castillo’s Cancionero general.*” *eHumanista. Journal of Iberian Studies* 22 (2012): 289-329.
- Perea Rodríguez, Óscar & Raquel Madrid Souto. “Una efeméride lírico-mercantil: quinto centenario de la firma del contrato para la primera edición del *Cancionero general* (1509-2009)”. *Cancionero general* 7 (2009): 71-93.
- Pérez Bosch, Estela. *Los valencianos del Cancionero general: estudio de sus poesías*. València: Publicacions de la Universitat, 2009.
- Pérez Priego, Miguel Ángel. “Los infiernos de amor.” Juan Casas Rigall & Eva María Díez Martínez ed. *Iberia Cantat. Estudios sobre poesía hispánica medieval*. Santiago de Compostela: Universidad, 2002. 307-19.
- Pons Alòs, Vicent. “Los Trastámara y la nueva nobleza valenciana.” *El poder real de la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI). Actas del XV Congreso de la Corona de Aragón*. Zaragoza: Gobierno de Aragón, 1996. 5: 241-56.
- Pons Fuster, Francesc. “Les inquietuds literàries de la família Centelles Riu-Sec.” *Actes de les I Jornades Internacionals sobre la Història dels Centelles i el Comtat d’Oliva*. València: Ajuntament d’Oliva/Diputació Provincial de València, 1997. 17-46.
- . *Erasmistas, mecenas y humanistas en la cultura valenciana de la primera mitad del siglo XVI*. València: Alfons el Magnànim, 2003.
- Puerto Moro, Laura. “El universo del pliego poético postincunable (del despegue de la literatura popular impresa en castellano).” *eHumanista* 21 (2012): 257-304.
- Rangel López, Noelia. “Moras, jóvenes y prostitutas: acerca de la prostitución valenciana a finales de la Edad Media.” *Miscelánea Medieval Murciana* 32 (2008): 119-30.
- Rico, Francisco. *El sueño del humanismo: de Petrarca a Erasmo*. Madrid: Alianza, 1993.
- Ríos Lloret, Rosa E. *Germana de Foix. Una mujer, una reina, una corte*. València: Biblioteca Valenciana, 2003.
- Riquer, Martí de. *Història de la literatura catalana*. Barcelona: Ariel, 1964. 4 vols.
- Sáiz Serrano, Jorge. *Caballeros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*. València: Universitat, 2008.
- Salavert Fabiani, Vicent Lluís. “Introducción a la historia de la aritmética práctica en la Corona de Aragón en el siglo XVI.” *Dynamis: Acta Hispanica ad Medicinam Scientiarumque Historiam Illustrandam* 10 (1990): 63-92.
- Salinas de Espinosa, Concepción. *Poesía y prosa didáctica en el siglo XV: la obra del bachiller Alfonso de la Torre*. Zaragoza: Universidad, 1997.
- Salvador Esteban, Emilia. “Bandos y fórmulas de solidaridad. La instrumentalización de las rivalidades de los poderosos por la Corona.” Salvador Claramunt ed. *El món urbà a la Corona d’Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta: XVII Congrès d’Història de la Corona d’Aragó. Barcelona-Poblet-Lleida, 7 al 12 de desembre de 2000*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2003. 1:19-34.
- Salvadó Recasens, Joan. “Joan Parteni Tovar, mestre de Vives a la Universitat de València.” *Studia Philologica Valentina* 1 (1996): 125-43.
- Sanchís Guarner, Manuel. *La ciutat de València*. València: Cercle de Belles Arts, 1972.

- Sempere, Vicent Felip. "Notes sobre els Centelles al Regne de València i l'inventari del seu Palau d'Oliva." *Cabdells: revista d'investigació de l'Associació Cultural Centelles i Riusech* 4 (2004): 17-179.
- Sendra i Molió, Josep. *Els comtes d'Oliva a Sardenya*. Oliva: Ajuntament, 1998.
- Simón Díaz, José. *Bibliografía de la literatura hispánica*. Madrid: CSIC, 1962-1994. 16 vols.
- Sirera, Josep Lluís. *Història de la literatura valenciana*. València: Edicions Alfons el Magnànim, 1995.
- Tato Garcia, Cleofé, & Óscar Perea Rodríguez. "De Castillo a Dutton: cinco siglos de cancioneros." *La Coronica* 40.1 (2011): 89-102.
- Tomassetti, Isabella. "Sperimentazione poetica e rinnovamento letterario nella Valencia del conde de Oliva: l'esempio della glosa." *Revista di filologia e letterature ispaniche* 13 (2010): 9-36.
- Valor Moncho, Pilar. "Los miembros del *Consell General* de Valencia desde la muerte de Fernando el Católico hasta las Germanías (1515-1523)." *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante* 19 (2001): 1-71.
- Wittlin, Curt J. "La valenciana prosa del traductor Bernardí Vallmanya." Antoni Ferrando i Albert G. Hauf ed. *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de Llengua i Literatura*. Barcelona: Departament de Filologia Catalana (Universitat de València)/Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989. 1:125-51.
- Zurita, Jerónimo. Ángel Cañellas López ed. *Anales de la Corona de Aragón*. Ed. electrònica a càrrec de José Javier Iso (coord.), Maria Isabel Yagüe i Pilar Rivero. < <http://ifc.dpz.es/publicaciones/ver/id/2448>>